

MİTOLOJİK UNSURLARIN 18. YÜZYIL ÖNCESİ TÜRK RESİM SANATI İÇERİSİNDEKİ YERİ*

Yüksel GÖĞEBAKAN**

ÖZET

Toplumsal ve kültürel çevre, birçok yaşanmışlıkları içerisinde barındırırken, bir taraftan da geçmişin tanınmasına kaynaklık edecek oluşumları hazırlamakta ve dönemlerin anlaşılması için yeni değerler üretmektedir. Mitoloji, toplumların yaşanmışlıkları ile ilgili olarak vermiş oldukları bilgilerin yanında, insanın düşünce dağarcığının da genişlemesine katkı sağlayan bir özelliğe sahiptir. Aynı zamanda bir milletin geçmişini, tarihini ve başından geçen olayları gelecek nesillere yansıtan edebi örneklerdir. Bundan dolayıdır ki, insanın mitolojik yaklaşımlarla hesaplaşması, bilimsel ve teknolojik alanda ne derece büyük gelişmeler yaşanır yaşınsın, hiçbir şekilde yok olmamaktadır. Ancak konu ile ilgili karakterlerde ve o karakterlerin şekillenmesinde küçük değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Çok geniş bir coğrafi alanda sürmüş olduğu hakimiyetin bir neticesi olarak Türk mitoloji tarihi de, aynı değişiklikleri tarihsel bir süreç içerisinde çok zengin bir şekilde yaşamış, bu yaşanmışlıklarını da sanatına yansıtmıştır. Bir taraftan Türk kültürüne ait göçebe yaşamın bir gereği, diğer taraftan da Anadolu'da hakimiyet kurmuş olan medeniyetlere ait kültürel izlerin yansması olarak; Hüma, Zümrüd-ü Anka, Hüdhüd, Kaknus, Şahmaran, Ejderha, Tepegöz, Gulyabani, Dabbetül'Arz, İblis, Zebani, Dev, Cin, Peri, Melek, Huri, Umay Ana, Hum babab, Vak-Vak Ağacı, Tuba Ağacı, Burak, Grifon, Denizkızı, Sfenks, Eciş Bücüş, gibi pek çok masal yarattığı, Türk sanatının farklı dönemlerinde birer imge olarak uygulanmıştır. Yapılan bu çalışmada, XVIII. yüzyıl öncesi dönemlerde yazılan ve içerisinde mitolojik unsurları barındıran, Türk resim sanatına ait minyatür yazma eserler üzerinde durulmuştur. Çalışmada literatür taramasına dayalı "kuramsal-analitik" yöntem kullanılmış olup, öncelikle konu ile ilgili eserler hakkında yazılı ve görsel kaynaklar toplanmıştır. Bu kaynaklardan yola çıkılarak yapılan araştırmalar sonucunda, Türk resim sanatında mitolojik unsurların gerek İslamiyetin kabulünden önce gerekse sonrasında, yaygın bir şekilde kullanıldığı ve her iki dönem arasında kültürel bir benzerlik ve devamlılık olduğu görülmektedir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. inönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü, El-mek: yuksel.gogebakan@inonu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Türk Mitolojisi, Resim Sanatı, Minyatür ve Mitoloji

THE PLACE OF MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN TURKISH PAINTING ART BEFORE 18TH CENTURY

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, it has aimed to reveal the place of mythological factors within the art of Turkish painting before 18th century. It is aimed to create the awareness on rich mythological and historical sources of Turkey. In particular, it is a significant deficiency that new generation doest know this richness and it is aimed to obtain more detailed information about their cultural history. At the same time, it is aimed to reveal both historical and mythological factors within the modern painting art by giving some samples from Turkish culture and mythology. It is known that many modern art movements in Western painting are fed by western mythology.

In the study, “theoretical-analytical” method has been used. In this scope, data has been collected and pictorial reflections of Turkish mythology have been discussed by using the obtained data. It has been revealed that Turkish mythology has a rich historical past. Climatic and regional factors that are occurred by geographical differences haven’t change the outline of this mythology. In other words, these factors have shown continuity by enriching the structure. It is possible to see this situation in the religious changes and visual that explains the events of mythology by using the written texts in miniature writings.

Introduction and the Aim of the Study

When mythology considers it is possible to mention about both Greek and Roman mythology dominance. Every society has both culture and mythology. The best sample of it is Turkish mythology hat our people don’t know very well. The studies reveal that Turkish mythology has some similar factors in Western mythology and these factors have unique narrative language as well. This heritage has been entered to Anatolian by Seljuk and it has become richer. In this study, it is aimed that the obtained data will source the artistic approach by revealing the pictorial factors and historical past of Turkish mythology.

Conceptual Framework

There are many studies that are based on the geographical differences and historical movement within the historical period of Turkish mythology. In particular, the studies at the graduate level are so illuminating. Thus, many studies have been conducted that the research “A general look at animal symbols in Turkish Stories (samples from Dedekorkut’s book)” released by Mehmet Özkartal in the National Folk Magazine, like the other researches that have been made like Öcal Oğuz’s “Mit and fairytale exercises” released in the National Folk Magazine or “A negation and single typed story”, Zeren Tanındı’s “Turkish Miniature Art” and Siyer-i Nebi and “The life of Prophet Muhammad in the Islamic Portrait”, Necla Kaplan’s “Hell’s portrait in

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

the Ottoman Picture Art”, Metin And’s “Ottoman Portrait Arts: 1 Miniature” and “The Ottoman – Islam Mythology with Miniatures”, Zeki Tez’s “Mythological Cultural History”. Also, enlightened researches related to this subject of researchers like Bahaeddin Ögel, Yaşar Çoruhlu and Fuzuli Bayat can be found. In the researches made, in regards to the Turkish mythology detailed information has been given, but for painting arts a joint evaluation has not been made. More precisely these mythological factors, has not been approached in a visual way, usually general evaluations and representations have been made. In this exercise, the visual writings belonging to the Turkish Mythology have been discussed visually. In this exercise, the visuals in the miniature writings belonging to the Turkish Mythology, will assist the evaluations of the research made for the modern Turkish visual art by the researchers dealing with visual arts, and at the same time will give an enlightened information and resources about the surrealist formations in the modern Turkish arts. Thus, it can be seen that the artistic formations in the modern Turkish painting arts don’t give much room for historical reservoirs.

Procedure

This exercise holds historical determinations that are why for the literature screening a “hypothetic- analytical” method is used. A general evaluation can be benefited from the released works and the visuals that take place in these works.

Findings and Debate

From the information that is obtained some findings have been found. Within this scope, the Turkish mythology has a very rich history and at the same time includes various miniature writings can be seen. On the other hand, these rich reservoirs it is obvious that our people don’t have enough information. At the same time the modern Turkish artists don’t know this rich history or about the researched made and are unable to benefit from these recourses and is evaluated as a deficiency. Especially it’s known that in the rich historical heritage a lot of mythological images can be obtained for visual arts. When these reservoirs are not evaluated enough by many of artists, the artwork that is presented shows and causes weaknesses and instabilities. It can be openly seen that the importance of these works are very important for the future of the Turkish Visual arts and the Turkish culture.

Result

Mythologies are papers that give historical values that come from written and visual traditions, showing peoples life styles, cultures, values, belief systems, arts etc. The most important way to find out information about a society is to obtain information about that society’s mythology. The western world in all of its research about their historical background have used resources based on mythology, and as a result of this have put important developments according to the historical background and cultural dynamics. The Turkish mythology with its rich reservoir spreading from Anatolia to Middle Asia, and has created one of the mythological valued society in the world. Hence when the Ottoman started to westernize in the beginning of the 1800’s, during this period it can be seen from the miniatures that are evaluated that; the Turkish

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015*

mythology is a mixture of the belief systems, thinking manners from Middle Asia and the mixture of the rich cultural factors that belong to the Anatolian civilization, on the other hand the belief factors that Islam has brought together has created a rich historical structure. In the Middle Asian Turkish cultures has integrated the Islamic factors, and from these integrations have gone to a synthesis. Amongst similarities in these events shows important hints about the cultural connections. This being the case the papers of this historical heritage where the mythological subjects are evaluated and the miniature values are increased. These miniatures are evaluated as most important resources of the rich Turkish mythology, and shows that it has gained an important mission for the enlightenment of visual arts. Due to this when the Turkish painting art is examined, a lot of information about the rich Turkish mythology has been reached. When doing these examinations it's no doubt that miniature writings are a pioneer in modern Turkish arts.

The rich mythological history that takes place in the Turkish culture has effected the development that has been lived after the westernization and where the art has shown its place in every field, on the other hand has been a resource for the configuration of the world of thoughts. The development in art has increased after the Republic has been announced. Solely in regards to this increase, it would not be a correct evaluation to say that the factor of the Turkish mythology is not where it should be. This study helps in the recognizing of the rich Turkish mythology's historical dynamics, on the other hand holds an important aim to help researchers working in this field. Especially in visual arts the historical dynamics are not given much importance, in this case shows the truth that people show nobility to other cultural values where they don't have much information about their own cultural richness. It should be understood about the importance that the new generation should be informed about the rich values and in this form policies should be developed. Important steps should be taken about the subject to be included in the education system. The studies of the subject should be put down in every step of the education system the students interest should be strengthened. In the education system separate studies should be made for each primary schools, high schools and universities. The programs for the following studies should be Social studies, Turkish and Visual Arts in a primary school level, History, literature art events and visual arts lessons in high school. In universities, in the area of social sciences in regards to the subjects at least selective subjects can be put so this deficiency can be resolved. Also Turkish mythology together with Western Mythology should be taught in the fine arts of the university, and exercises/programs should be created.

On the other hand an important job falls to the artists in every field. In need of literature, vocal and stage and in need of plastic arts the increasing of the awareness of the subject should be increased. The awareness and directing of the art on the society plays an important role. The work made here, an important reminder about the miniature papers and the most important writings about the historical past, the resolving of the visuals in the writings have been analyzed. The visuals in these writings must be brought to daylight and presented to the

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

science group, so that it can contribute to the understanding of the rich Turkish culture.

Key Words: Mythology, Turkish Mythology, Painting, Miniature and Mythology

Giriş

Çok eski ve bir o kadar da zengin bir tarihsel geçmişe sahip olmanın yanı sıra Türk kültürü, mitolojik bağlamda da çok zengin bir derinliğe sahiptir. Orta Asya Hunları ile başlayan bu süreç, zengin Anadolu uygarlıklarının kültürel unsurları ile kaynaşarak büyük bir değer haline gelmiştir. Osmanlı metinlerinde “nesnas” (yarı-insan; tek elleri ve tek ayaklı olup sıçrayarak yürüyen efsanevi bir yaratık) ve “şikk” (ya da “şakk”; cinler topluluğunda yer alan, yarı-insan biçiminde efsanevi bir yaratık) gibi doğüstü yaratıklar (Tez, 2008: 25), Türk mitolojisine ait yaklaşımların çok yakın dönemlere kadar geldiği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bilindiği üzere Türkler, tek tanrılı bir din olarak İslamiyeti kabul ettikten sonra bile eski inançlarını yeni inanç sistemi içerisinde devam ettirmişler, bunun neticesi olarak da kabullenmiş oldukları değerlerden kopmamışlardır. Ocak (Aktaran, Kaya, 2001: 199) “İslâm âlimleri, İslâmiyet’in, falın, sihrin, büyüün uygulanmasını kabul etmediğini, hatta bunu Allah’ın birliğine inanmaya aykırı olduğunu belirtse bile Türk halkı, kökeni ne olursa olsun, uzun süren bu tür uygulamaları, inancın kutsallığına dayandırarak devam ettirmiştir” diyerek bu duruma açıklık getirmektedir. Nitekim Atalar kültürü, tabiat kültürü, Gök Tanrı kültürü ve Şamanlık, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göçerken getirdikleri inançsal unsurların bazılarıdır. Bu unsurlar o kadar devamlılık göstermiştir ki izleri hala günümüzde bile devam etmektedir. Bunun en güzel örneği günümüz Türkiye’sindeki sihir sistemine dayanan Şamanlığın, hakim inanç olan İslâmiyet’le beraber, hatta İslâmî bir unsurmuş gibi varlığını devam ettirmesidir (Boratav, 2000: 76). Kültürel devamlılığın izlerinin görüldüğü aynı husus, anlatım türlerinde de kendini göstermektedir. Nitekim içerisinde kültürel birçok değeri barındıran eski anlatım türlerindeki bazı unsurlar, özellikle de kimi motifler ya hepten korunarak ya da bazı değişim ve dönüşümler geçirerek yeni anlatım türlerinde, bazen bu yeni anlatım türlerinin temelini oluşturacak şekilde varlığını sürdürmektedir (Aksoy, 2014: 68). Ancak burada şuna da değinmek gerekir ki, Türk kültürüne ait bu zengin mitolojik geçmişin yeni nesil tarafından çok da iyi bilindiği söylenemez. Bugün çoğu sanatçımızın yanında mitolojiden söz edildiğinde akıllara hemen Yunan mitolojisinin Zeus, Hera, Poseidon v.s. gibi mitolojik karakterleri gelmektedir. Zeus’u iyi bilen insanımız onunla eşit derecede öneme sahip olan Türk’ün Gök Tanrısı Ülgen Bay ismi pek bilmemektedir. Güzellik tanrıçası olan Aphrodite’nin hayranıyız ama onun gibi güzellik tanrıçası olan Umay ve Aysıt’ı görmezden geliyoruz. Athena’yı ve Hermes’i akıl ve savaş tanrıçası olarak biliyoruz; ama Türklerin akıl ve savaş tanrısı olan Mergen’i ve Kızagan’ı tanımıyoruz (Deveci, 2013: 796). Halbuki Olimpos’un, Zeus’un, Eros’un, Aphrodite’in, Hera’nın, Apollon’un, Defna’nın yanı sıra Altay’ın, Ülgen’in, Umay’ın, Erlik’in de popüler alanda yaşaması, bilinmesi/yeniden üretilmesi ve kültürel dinamiklerin daha güçlü bir hale gelmesi sağlanabilirdi. Aslında bu sıkıntının kaynakları çok daha eskilere gitmektedir. Nitekim özellikle 1960’lı yıllardan itibaren Latin Amerika’da önem kazanan fantastik edebiyat, gerçeküstücülük ve büyü gerçeği gibi akımlar sayesinde dünyada başta şiir, sinema ve roman olmak üzere birçok sanat dalında mitoloji ve efsanelerin geri dönüşü yaşanmıştır. Bu yaşananların bir neticesi olarak bilinen mitler ve efsaneler onlarca, yüzlerce kere sanat eserlerine kaynaklık ederken, hiç işlenmemiş Türk mit ve efsanelerinin Türk sanatçıları tarafından dahi kullanılmaması önem arz etmektedir” (Oğuz, 2010: 42).

Avcı, çoban ve göçebe toplumlarının kültürlerinde ortaya çıkan Gök Tanrı kültürü, Türkler’de çok önemli bir yere sahip olup binlerce yıldır değerini hiç yitirmemiştir. Eski Türklerin, gökteki bir Tanrı’ya taptıkları, Orhun Kitabeleri’nde, Çin, Bizans, Arap ve Fars kaynaklarında

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

tespit edilmiştir. Her ne kadar gök ile Tanrı arasında bir ilişkinin varlığı inkar edilmese de Türkler'in önce göğü kutsal bir nesne olarak kabul edip sonradan göğe Tanrısallık atfetmeleri ya da antropomorfik bir Tanrıyı ya da Tanrıları sonradan gökyüzüne çıkarmaları konusundaki bilgilerimiz konuyu netleştirecek düzeyde değildir. Ancak Eliade'ye göre ilkel insan için gök, kutsal olmadan önce de aşkıydı, izleyende dini duygular uyandırıyor. Bu aşkınlık karşısında insanlar zamanla göğün bizzat kendisini kutsal kabul etti. Türklerin önceleri göğü kutsal kabul ettikleri, daha sonra ise gökteki bir Tanrıya inanmaya başladıkları söylenebilir (Derin, 2014: 467). Tabiat kültlerine bağlı olan gök, daha sonra bir Tanrı kavramına yüceltilmiş olmalıdır. Türklerin Gök Tanrısının, tıpkı Musevîlerin Yehova'sı gibi millî bir Tanrı olduğu görülür. Bu Tanrı insanlara doğru yolu gösterir, kendisinin dediklerine uyanları ödüllendirir, uymayanları cezalandırır. Eski Türkler ve günümüzde Türkiye'de Alevî ve Bektaşîler, göğü, güneşi, ışığı (nuru), ay ve yıldızları kutsal bir varlık olarak görürlerken aynı zamanda nefeslerinde, ay ve güneşin kutsallığını Hz. Ali ve Hz. Muhammed'e bağlayarak sürdürürler. Hatta Hz. Ali, Bektaşîlerde ve özellikle Ali-ilâhîlerde bir "Güneş-Tanrı" olmuştur. Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinde de bu kültürün, tek Tanrı inancı etkili olmuştur (Kaya, M., 2006).

Burada mitolojik konu ve unsurların ele alınmasının gerekçeleri üzerinde durulmasında yara vardır. Neden mitolojik resimlemelere gidilmiştir? Eski Türklerde; gerek diğer bazı kültürlerin gerekse de Gök Tanrı kültürünün ve bunun bir neticesi olarak da mitolojik unsurların, sanatçı eserlerinde imge olarak kullanılmalarının nedenlerinden birisinin, tasvir yasağıyla ilintili olduğu ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım her ne kadar bir görüş olarak değerlendirilse de konunun açıklığa kavuşması bakımından üzerinde durulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Türklerde Tanrı, soyut bir algılanış biçimi olarak değerlendirilirken bazıları da bunu somutlaştırmıştır. Anlaşıldığı üzere Göktürk kitabelerde yer alan Tanrının tam bir portresini çizmek pek mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte onun bazı niteliklerinden bahsedilebilirdi. Bunlar; yaratıcılık, koruyuculuk, hakimlik ve cezalandırıcılıktır (Derin, 2014: 467). Her ne kadar bazı kaynaklar resim sanatı içerisinde insan ve hayvan uzuvlarının tamamının kullanılmamasının müsamaha ile karşılaşılacağını ortaya koymuş olsa da, bu yaklaşım herkes tarafından kabul görmemiştir. Canlı mahlukların azalarının resim ve heykelde tamam olmaması düşüncesi, kıyamet gününde bunlara ruh üfürme teklif edildiği zaman aslına benzemediği iddiasına yol açmak içindir. Bundan dolayıdır ki Müslümanlar arasında yarı insan, yarı hayvan, yarı kuş, yarı çiçek ya da azaları bir şekilde değiştirilmiş resimlere önem verilmiş, bunlar halıları, kilimleri, yazmaları, yemenileri ve birçok yaşam eşyasını süslemişlerdir. Meşhur çift başlı kartallar camilere kadar girmiş, çiçek başlı kuşlar, insan başlı hayvanlar, çifte melekler, hem insan, hem hayvan evrenler, birkaç hayvan azası bir arada bulunan Dabbetülarz'lar suretin suret olduğunu belli etmemek, günaha girmemek için düşünülen, yapılan kaçamaklı yollar olarak görülmüştür (Aksel, 2011: 233-234). Ancak bu durum, diğer taraftan da İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlerde kullanılan benzer yaratıkların biçimlendirilmesinin ortaya çıkışının nereye oturtulması gerektiği hususunu cevapsız bir soru olarak ortaya koymaktadır. İslam'da resim ve heykel yasağının 750 yılında Abbasi İmparatorluğu'nun kuruluşuyla başladığı ve hem Peygamber'in 22-23 yıllık uygulama döneminde hem de Dört Halife döneminde ve hatta Emevi Hanedanlığı döneminde resim ve heykelin İslam'ca hoş karşılandığı bilinmektedir. Peygamber'in ve Halifelerin evlerinin görsellerle süslediği ve bu uygulamanın da 750 yılına dek sonsuz bir şekilde sürdüğü bilinmektedir (Çiftçi, 2008: 162). Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden önce de mitolojik unsurları resimsel yüzeylerde kullandıkları bilinmektedir. Ancak İslamiyet sonrası mitolojik yapıda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak, resimlerde kullanılan imgelerin tespitinde İslami konular üzerinde yoğunlaşmaya gidilmiştir. Dolayısıyla ortaya çıkan resim sanatında, İslamiyet öncesi unsurlardan daha çok İslamiyet sonrasına ait mitolojik öğeleri daha çok görmek mümkün olmuştur. Bazı hadislerin tasvir yasağı ve mitoloji bağlantısı açısından önemli özellikler ortaya koyduğu görülmektedir. Bunun

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

sonucunda ise Peygambere ait mucizelerin görsel olarak minyatür yazmalarında işlenmeleri, mitolojik unsurların şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Peygamberin çocukluğundan itibaren yaşamış olduğu mucizelerin, İslami dönem mitolojik yapılanmalarına büyük katkı sağladığı görülmektedir. Nitekim sütannesi Halime, Peygamberi evine götürürken bazı mucizeler yaşanır: Zayıf binek eşeğin et tutması ve güçlenmesi, yanlarında getirdikleri süt vermeyen keçinin memelerinin sütle dolması, sürüye saldırmak isteyen aslanı Peygamberin bir sözle ehlileştirmesi (Çiftçi, 2008: 207) bu mucizelerden bazıları olarak değerlendirilebilir. Burada şunu da ortaya koymak gerekir ki, Peygamber mucizeleri ile Şaman ritüelleri arasında oldukça dikkat çekecek şekilde benzerlikler görülmektedir. Özellikle karın yarma, iç organları temizleme ve yarayı kapatma bunlar arasındadır. Bu olaya göre Peygamberin karnı kutsal kişilerce yarılar ve iç organları karla ovularak temizlenip tekrar içeri alınarak yara yeri iz bırakılmadan kapatılır. İslam inancı bakımından önem taşıyan bu ritüel sürekli anılmıştır. Özellikle mitolojik bir husus içeren ve uçan farklı bir yaratık olarak Burak'a binerek Peygamberin gökyüzüne uçup sonra tekrar gelme konusu, işlenen ana temalardan birisi olmuştur. Bu olaya göre, Cebrail Muhammet'i Ümmü Hani'nin evinden alıp dışarı çıkardı. O Allah Teala'nın kudretinden güzel bir hayvan yarattığını gördü. Bu hayvanın gövdesi katır gövdesinden küçük, merkep gövdesinden büyüktü. Yüzü adam yüzü, yanakları ise at yanakları gibiydi. Allah Resulü (s.a.v.) Burak'ın üstüne atladı ve hayvan gökyüzünde uçmaya başladı. Bu olay, Peygamber ortaya çıkmadan önce var olan Şamanizm'deki örnekleriyle, yani Şaman'ın göğe çıkış öyküsüyle, benzerlik göstermektedir. Eliad'e göre "Göğe çıkış şamancıl sırta-erdirmeye olaylarında temel önemde bir rol oynamaktadır. Bir ağaca veya bir direğe tırmanma riti göğe yükselme ve sihirli uçuş, dalınç/esrime durumunda yer değiştirme, havada uçma, göğe mistik yolculuk vb. mitleri, bütün bu öğeler, şamanlığa çağrı ya da şamanlığa giriş ve kutsanma olaylarında belirleyici bir işlev görürler (Çiftçi, 2008: 211). Şamanlığa ait bu tür mucizevi/mitolojik unsurlar yalnız Batini dinlerde değil, semavi dinlerde de yoğun bir şekilde ele alınmıştır: Musa'nın asasını yılanı dönüştürmesi, suları kana boyaması, denizi ikiye ayırma mucizeleri; İsa'nın cüzamlıyı iyileştirmesi, su üzerinde yürümesi, ölüyü diriltmesi; Muhammed'in deveyle konuşması, ağacın inleyerek mesaj vermesi, ayın ikiye bölünmesi mucizeleri bunlara örnek oluşturacak niteliktedir (Çiftçi, 2008: 44).

Yaşanan bu tür mitolojik olayları her din kendine has farklı sanatsal yöntemlerle ortaya koymuştur. Nitekim yazma, duvar resmi, vitray vb. gibi sanatların dallarıyla olayların yansıtılması Hıristiyanlıkta çok tercih edilen yöntemler olarak kabul görmüştür. İslamiyet'te ise geçen mucizevi/mitolojik konular özellikle minyatür yazmanlarında yaygın bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmada da işte bu minyatür yazmalarında yer alan mitolojik imgeler ve olaylar resimsel açıdan ele alınmıştır. Bu yazmaların tespitinde dönemi bakımından önemli görülen bazı eserler tercih edilmiştir. Türk resim sanatının gerek İslamiyet öncesi gerekse XVIII. yüzyıl sonrası dönemlerine ait örneklerinin yer aldığı resimlere, başka bir çalışmanın konusu olduğundan ve konunun genişliğinden dolayı, burada yer verilmemiştir. Maalesef şu acı bir gerçektir ki, Türk mitolojisinin ülkemizde çok iyi bilindiğini söylemek mümkün değildir. Mitoloji dendiğinde daima insanların aklına Yunan ve Roma mitolojisi gelmekte ve toplumumuz kendi kültüründe yer alan zengin mitolojik geçmişi bilmemektedir. Minyatür yazmalarına ve duvar resimlerine sıkça konu olan bu zengin mitoloji, yeni yetişen nesil tarafından bilinmemekte ve bu da insanların başka toplumların mitolojilerine hayranlık duymasına neden olmaktadır. Kişilerin kendi kültürlerine yabancı olmalarına neden olan bu durum karşısında zengin Türk mitolojisinin tanınması, ciddi anlamda önem arz etmektedir. Bu mitolojinin en önemli görselleri müzelerde yer alan minyatür yazmalarındadır. Dolayısıyla bu minyatür yazmalarında yer alan resimlerin ve duvar resimlerinde aynı konuya ait örneklerin gündeme getirilmesi gerekmektedir. İşte yapılan bu çalışma konu ile ilgili bir farkındalık yaratmak amacını taşımaktadır. Aynı zamanda çağdaş Türk resim sanatına kaynaklık edebilecek böyle bir tarihsel geçmişin varlığından insanları ve özellikle de sanatçıları haberdar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

etmek de çalışmanın diğer bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Batı resminde Yunan ve Roma mitolojilerine ait unsurların, özellikle taşımış oldukları mesaj ve pitoresk unsurlardan dolayı, geçmiş dönemlerde sıkça kullanılmasının yanında günümüzde bile yaygın bir şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Hal böyle iken bizde de çağdaş sanatçıların zengin Türk mitolojisine ait unsurları çalışmalarında kullanabileceklerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada literatür taramasına dayalı “kuramsal-analitik” bir inceleme yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle konu ile ilgili eserler hakkında yazılı ve görsel kaynaklar toplanmış, bu kaynaklarda yer alan bilgiler mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Türk resim sanatında yer alan mitolojik unsurların gerek İslamiyetin kabulünden önce gerekse sonrasında, kullanıldığı ve her iki dönem arasında kültürel bir benzerlik ve devamlılık olduğu görülmektedir.

18. Yüzyıl Öncesi Türk Resmindeki Mitolojik Unsurların Yer Aldığı Eserler

Türk resim sanatının tarihi çok uzun süre minyatür resimleri ile ilintili olmuştur. Uygurlarla başlayan bu resimsel anlayış, Orta Asya’da nasıl Türk resminin vazgeçilmez bir ifade biçimi oldu ise; aynı şekilde Anadolu’da Selçuklularla başlayan ve Osmanlı ile zirve noktasına ulaşan sanatsal oluşumların da en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur. Osmanlı resim sanatının özünü oluşturan minyatür resim anlayışı, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Batılılaşma ile birlikte bir değişim yaşamış, Avrupa’nın da etkisiyle zamanla modleye ve pentüre yönelik gelişen resimsel anlatım, minyatür resmin tahtına yerleşmeye başlamıştır. Belki de gerçekçi resim anlayışının hakim olmaya başlamasıyla birlikte daha önceleri yoğun bir şekilde minyatürlerde imge olarak kullanılan mitolojik unsurlar, yavaş yavaş ortadan kalkmaya yüz tutmuş; ancak akademik resim anlayışının dışında -buna belki de İstanbul merkezli resim anlayışının dışında demek daha doğru olacak- halk sanatı içerisinde folklorik bir anlayışla uygulanabilirliğini devam ettirmiştir. Halk sanatı içerisinde İslamiyet, Peygamber, Hacı Bektaş, Battalgazi vb. kişiliklere ait olaylar duvar resimlerinde, duvar süslemesi olarak kullanılan halı ve kilim dokumalarında, kalabalık kitlelerin bulunduğu kahvehane ortamlarının duvarlarında devamlı tercih edilen konular arasında yer almıştır. Bu mitolojik unsurlar, Çağdaş Türk Resim sanatında ise, ancak Sürrealist resim anlayışının yerleşmesi ile kendine yer bulabilmiştir. Ele alınan minyatür yazmalarında işlenen konuların büyük bir çoğunluğu dinsel içerikli olup, temelde bilgilendirici bir nitelik taşımaktadır. Çalışmalarda yer alan her görsel bir dinsel içeriği ele alarak insanları bilgilendirme gibi bir misyona sahip olmuştur. Mitolojik unsurları ele alan yazmalardan birisi Falname’dir.

Falname: Osmanlı nakkaşlarının yanı sıra olasılıkla bazı Safevi nakkaşlarının da eserlerinden derlenerek düzenlenen Falname’de; Tevrat ve Kur’an’da anlatılan peygamber öyküleri, cennet, cehennem tasavvurları, kıyamet alametleri, gök cisimleri, 12 imam ve ulu kişilerle ilgili sahneler bulunur (Mahir, 2005: 103). Eser, Osmanlı Sultanı I. Ahmed’in (1590-1617) veziri ve aynı zamanda sanatkâr (vassale ustası) olan Kalender Paşa tarafından hazırlanmıştır (TSMK H.1703) (Mahir, 2005: 70). Aslında eserin ortaya çıkış biçimi adıyla çok ilintilidir. Hz. Muhammed’e atfedilen rivayete göre, Dünyanın yaratılışı ile yok oluşu arası 7000 yıldır. Hz. Muhammed (s.a.v.) son bininci yılda (6000. yılda) gönderilmiştir. Hz. Peygambere atfedilen bu sözden dolayı 1000. yılda kıyametin kopacağı şeklinde bir inanç yaygındı. Bu inanç nedeniyle İslâm dünyası korku içinde idi. Osmanlı padişahlarından III. Murad, Hicri 1000 yılı, (1592 yılı) yaklaşırken Kıyâmet kaygısıyla önlemler aldırılmıştır. Bu dönemde meydana gelen iki büyük yangın, veba salgını ve yeniçeri ayaklanması, Kıyâmet beklentisini iyice artırdı. Bu kaygı ile hicri 1000 (1592) yılında padişah tüm eyaletlerde geçen olayların kayda geçirilmesini emretti (Yaman, 2002: 218-21). Bu anlayışın resim sanatına yansıdığı da görülür ki, Falname bu anlayışın ürünüdür. İçinde 35 dinsel konulu minyatür bulunan eser, adından da anlaşılacağı gibi geleceği merak etme arzusu ile hazırlanmış ve aynı zamanda Kehânet kitabı olarak da bilinir (And, 2002: 296). Resimler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

genelde Kur'an'da adı geçen peygamberlerin ve onların kişilikleriyle ilgili bir olayı veya mucizeyi, bir kahramanlığı betimlerken; tasvirlerin karşı sayfasındaki metin, bu resmi açan kişinin falını söyler (Tanındı, 1996: 54). Gösterim amaçlı yapıldıkları düşünülen tasvirler, minyatür yazmalarının ortak özelliği olarak görülen bir yaklaşım olarak, tek bir sanatçıya ait değildir (Mahir, 2005: 70). Ancak eserdeki Âdem ve Havva minyatürü Nakkaş Hasan'ın üslup özelliklerini yansıtır (Kaplan, 2011: 183).

Resim 1. Cebrail, Hz. Yunus'u balınanın karnından çıkarıyor, Nakkaş Kalendar, 1604-1617, Falname (TSM, H. 1703).

Daha çok kutsal kitaplarda geçen kişi ve olaylarla mitolojik konulara yer veren eserin önsözünde, eserin adıyla uyumlu olarak, bir kişi rastgele bu kitaptaki bir sayfayı açtığında, orada yazılanların onun fali olacağı belirtilmiştir (Tez, 2008: 25). Eserde işlenen konulardan birisi, Kur'an'da birkaç surede geçen ve Hz. Yunus'un balık karnında kalışı ve Cebrail'in yardımıyla çıkmasını anlatan ve gerçeküstü bir görünüm arz eden olaydır (Resim 1). Bu olay tam anlamıyla mitolojik bir nitelik taşımaktadır. Bu görünüm aynı zamanda gerçek yaşamda karşılaşamayacak olan bir durum arz etmesinden dolayı bir gerçeküstü bir özellik göstermektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 2. Cehennemde günahlıların düşmeleri, Falname, Nakkaş Kalender, 1604-1617 (TSM, H. 1703).

Fâlnâme (Topkapı Sarayı Müzesi, H. 1703)'de en dikkat çekici mitolojik görünülerden bazıları da, cehennemle ilgili minyatürlerde kendini göstermektedir. Burada ele alınan resmin merkezinde bir zakkum ağacı ve iki yanında elinde ateş gürzü bulunan iki Zebâni işlenmiştir (Resim 2). Siyah zemin üzerine renkli ve ince işçilikle işlenmiş yılan, akrep, çıyan ve alevler içindeki çıplak günahlılar, düşerken tasvir edilmiştir. Buradaki zebânilerin bel kısmından bağlanmış elbiseleri renkli olup, bu renklerde ise açık ve koyu mavi, turuncu ve sarının tonları tercih edilmiştir (Kaplan, 2011: 187) Eserde aynı zamanda adı Keyvan, Pas-ban-ı felek ya da Pas-ban-ı tarum, Sekendiz gibi adlarla da belirtilen Zühal yani Satürn (Resim 3), dallarında hayvan ve bitkilerin olduğu, yemişleri insana benzeyen vak vak ağacı gibi birçok konu işlenmiştir (Resim 4).

Resim 3. Zühal (Satürn). Falname (TSM, H. 1703).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 4. Hz. Hızır, İskender ve meyveleri çeşitli hayvan başlarından oluşan Vak-vak ağacı, Falname (TSM, H. 1703).

Tarih-i Hind-i Garbi: III. Murad'a ithaf edilen Hadis-i Nev veya Tarih-i Hind-i Garbi adlı eser, adeta bir coğrafya kitabı niteliği taşır. Anonim olan esere Amerika'nın keşfi çok geniş çevresel unsurlarıyla birlikte konu edilmiştir. Üç bölüm olarak ele alınan eserin ilk iki bölümünde Amerika'nın coğrafi yapısı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılırken, özellikle coğrafyanın farklı unsurları, karakteristik yapısı dikkat çekici bir şekilde belirtilmeye çalışılmıştır. Diğer üçüncü bölümünde ise Amerika'nın tarihi anlatılmıştır. Her üç bölümde de en çok dikkat çeken hususların başında yeni kıtada yaşayan ilginç hayvanlar ve yerlilerin tasvir edilme biçimleri gelmektedir (Mahir, 2005: 104). Hayvanlar ve yerlilerin tasvirlerinde oldukça ilginç ve bir o kadar da gerçeküstü/mitolojik görüntüler dikkat çekmektedir. Resim 5'deki figürlerde bu görüntüler kendini ortaya koymaktadır. Resmin ortasında, dikey bir şekilde resmi ortadan ikiye böler biçiminde gövdesi turuncu, dallarının olduğu kısım ise yarım daire şeklinde ve yeşilin farklı tonlarının zengin bir şekilde kullanıldığı bir ağaç resmedilmiştir. Ağaçtaki gerçekçi renksel tavırlar, fondaki gökyüzünde dikkate alınmamış ve gökyüzü açık kahverengi olarak belirtilmiştir. Resim içerisinde deniz kabukları sayılmaz ise toplam üç canlı resmedilmiştir. Bu canlılardan iki tanesi gri renklerle verilmiş ve yerli olduğu düşünülen şahsiyetler; diğeri ise bu yerlilerin herhangi bir ip vb. bir aletle çekmeye çalıştıkları garip bir balık ve insan karışımı bir yaratıktır. Bu balık ve insan karışımı canlı, resimdeki mitolojik unsur olarak değerlendirilebilir. Bu canlının vücudunun belinden yukarısı sakallı normal bir insan görünümüne sahip iken belinden aşağısı ise, bir balık olarak resmedilmiştir.

Resim 5. Yarısı balık olan ve denizde yaşayan sakallı adam, Tarih-i Hind-i Garbi (TSM R 1488).

Turkish Studies

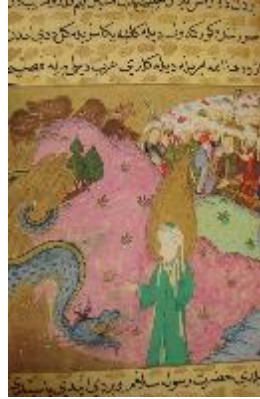
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 6. Cebrail'in Hz. Muhammed'le görüşmesi, Siyer-i Nebi, (TIEM, 1974).

Siyer-i Nebi: Minyatür ve mitoloji dendiğinde belki de ilk dikkate alınması gereken İslami eserlerden birisi kuşkusuz Siyer-i Nebi'dir. Yukarıda da değinildiği gibi ister pagan dinler ister ise semavi dinler olsun referansları çoğunlukla gerçeküstü olaylarla doludur. 1388'de Erzurumlu Darir tarafından derlenen ve XVI. yüzyıl sonlarına doğru, Nakkaş Hasan ve ekibi tarafından resimlendirilen altı ciltlik bu eser Hz. Muhammed'in doğumundan ölümüne kadar hayatındaki önemli olayları gösteren en önemli eser olarak kabul edilir. Bu yazma eserde, Hz. Peygamberin yaşamında yer alan birçok mitolojik nitelik taşıyan mucizeler resmedilmiştir. Dinler ve peygamberlerin söylemlerini kabul ettirme durumu zorunlu olarak gerçeküstü referansları zorunlu hale getirmiştir. Hz. Muhammed'in cehennemi ziyaret etme hadisesi bu eserde ele alınan olaylardan birisidir. Nitekim rivayete göre Miraç gecesinde, kapkara yüzlü, kedigözlü, uzunluğu beş yüz yıllık yol mesafesinde olan Mehayil adlı melek Hz. Muhammed'e Cehennemi gezdirir (Yaman, 2007, 230).

Eserde aynı zamanda Peygamberin farklı zamanlarda ortaya koymuş olduğu mucizeler resmedilmiştir. Nitekim Resim 6, Resim 7 ve Resim 8'de bu gerçeküstü mucizelere yer verilmiştir. Resim 6'da Cebrail'in Peygamberle görüşmesi anlatılırken, Resim 7'de ise Hz Peygamber ve yanındakilerin kervanla yol alırken önlerine bir ejderhanın çıkması ve kervandaki tüm kişiler bundan rahatsızlık duyması ve korkması anlatılmaktadır. Peygamber bir mucize ortaya koyarak bu ejderha ile konuşur ve sorunu çözer. Diğer bir gerçeküstü olayın anlatıldığı Resim 8'de ise, Fatma ile Ali'nin düğünü için hazırlanan yemek resmedilmiştir. Yemeğin hazırlandığı kap çok küçük olmasına rağmen mucizevi bir şekilde tüm Medinelileri doyuracak kadar yemek pişirmiştir. Bu olay da Hz. Peygamberin mucizelerinden birisi olarak bilinmektedir.

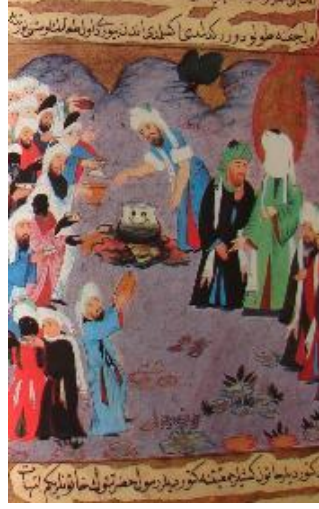

Resim 7. Hz. Muhammed kervanın yolunu kesen bir ejderha ile konuşuyor, Siyer-i Nebi, II.Cild, s.40b.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 8. Fatma ile Ali'nin düğünü için hazırlanan yemek, Hz. Muhammed'in gösterdiği mucizeyle, bütün Medinelilerin yemesine rağmen bitmez, Siyer-i Nebi, IV. Cild, s.21b.

Miracname: Timurlu döneminde Herat ve Şiraz, minyatürlü yazmaların yapıldığı başlıca merkezlerdir. Herat'ta Şahruh (Timur'un oğlu) döneminin en ilginç yapıtı 1436'da Uygurca yazılmış olan çok sayıda Burak betimlemesinin yer aldığı Miracname'dir. (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-2, 1997: 1264). Topkapı Sarayı'nda yer alan ve kuvvetli olasılıkla Ahmet Musa'ya ait olduğu düşünülen bazı minyatürlerde, Hz. Peygamber'e ait olan en önemli gerçeküstü olaylardan birisi olan Burak'a binme olayı küçük bir değişiklikle verilmiş, Peygamber, Burak yerine bir meleğe binmiş gök kubbede dolaşırken resmedilmiştir (İnal, 1995: 88). Bu eserin güçlü kopyalarından biri, XV. yüzyılın ikinci yarısından, Paris'te Bibliotheque Nationale de France'ta bulunmakta olup orada narin yapılı insan başlı bir at şeklinde betimlenmiştir. Genceli Nizami'nin (1141-1209) Hamse (Beşli Eser) adlı şiir antolojisi kapsamında yer alan Mahzen el- Esrar'ının (Gizler Hazinesi) XVI. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanmış bir kopyasında Burak, dişi insan kafalı, başında sivri bir başlık bulunana at ya da katır benzeri bir yaratık olarak resmedilmiştir (Tez, 2008: 38). Yazmada aynı zamanda Peygamberin Burak'ın üzerinde gökyolculuğu, oldukça monoton bir tarzda fakat gayet itinalı bir üslupta resimlenmiştir. Çoğu tasvirler Muhammed'i meleklerin refakatinde göğün çeşitli katlarında, cehennem ve cennette gezintilerini, diğer peygamberlerle buluşmalarını tasvir eder. Gök koyu mavi ile gösterilir ve üzerinde altın yıldızlar bulunur. Bunların arasında en ilginç Muhammed'i Mekke'nin üzerinden göğe çıkarken gösteren minyatürdür (İnal, 1995: 120). Hz. Muhammed'in Cehennemi ziyareti ilk defa bu eserde resimlenmiştir. Ancak bu resimli Miraçnâme'nin metni günümüze gelememiş sadece yapraklar halinde resimleri günümüze gelebilmiştir (TSMK H. 2154) (Tanındı, 1984: 10).

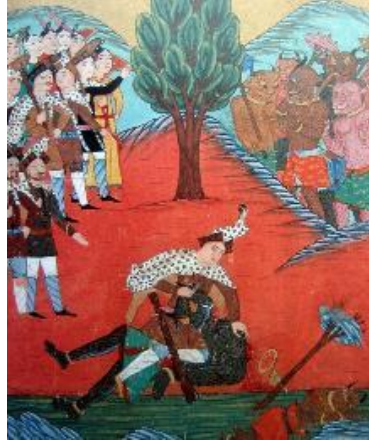
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 9. Miracname, TKSM, H. 2154, 62r.

Resim 10. Keyümers'in ordusuyla cinler ordusunun savaşı, Firdevs-i Tusi, Şehname, (BN, suppl.turc 326).

Şehname: Çok geniş bir coğrafi alanı etkileyen, masal hayvanlarının ve karma olarak uzuvları değişkenlik gösteren yaratıkların sevilerek işlendiği Şehname (60.000 beyitten oluşur), Samaniler ve Gazneliler dönemleri İran edebiyatının önde gelen Farsi şairi olan Firdevsi tarafından 1010 dolaylarında yazılmış olup, mitolojik başlangıç dönemlerinden İslamın kabulüne kadar İran coğrafyasının tarihini, çeşitli kahramanların mitolojik niteliklere sahip masal hayvanlarına ve cinlere karşı mücadelelerini (Resim 11, Resim 12) içeren (Tez, 2008: 163) zengin resimsel unsurlarla süslenmiş bir başyapıttır. O devirde bilinen bütün yazılı sözlü geleneklerin içerisinde toplandığı eserin Gazneli Mahmud'a sunulduğu tahmin edilmektedir. Ancak bugün bilinen eski Şehname 1330-31 tarihinde yazılmıştır. Eserin ilk minyatürlü nüshası XIV. yüzyıldan gelmez. Bazı yaklaşımlara göre Şehname'nin İslam öncesi devirde ve erken İslami devirlerde de resimlenmiş olması ihtimal dahilindedir; ancak bunların çoğunun Moğol istilası sırasında yok olması muhtemeldir (İnal, 1995: 102-172). İskender'i yücelten bir anlayışın hakim olduğu eserde, işlenen mitolojik konulardan bir tanesi kahramanın "Kehanet Ağacı" ya da "Keramet Ağacı"nın yanına gelip ağacın İskender'e çok yaşamayacağını söylemesidir. Yine eserdeki ağaçla ilgili mitolojik anlatılardan bir tanesi İskender'in, bir adanın üzerinde yer alan, meyveleri insana benzeyen varlıklar ve hayvan başlarına sahip, adını bu varlıkların kendi aralarında konuştukları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

dilin taklidinden alan, “Vak-Vak Ağacı”nın yanına gelmesi olayıdır (Tez, 2008: 227). Meyveleri insan şeklinde olan bu efsanevi ağaç, üzerinde gerçeküstü birçok unsuru barındırırken mitolojik yaklaşımların tarihi süreci bakımından da önemli bilgiler vermektedir.

Yine eserdeki mitolojik unsurların hakim olduğu sahnelerden birisi Siyamek’in devle boğuşmasını tasvir eden minyatürde görülmektedir (Resim 12). Resim, şekil zemin ilişkisi bakımından incelendiğinde zemini yukarıdan aşağıya doğru kademeli bir şekilde sıralanan altın yıldız, eflatun ve mavi tepelerden oluşturmaktadır. Bu zeminin ön tarafında çok küçük bitkilerin yanında yere serbest bir şekilde serpiştirilmiş küçük büyük taşlar görülmektedir. Resmin sağ tarafında yer alan kayaların ince oval biçimli çizgileri büküm büküm bir görüntü oluşturmaktadır. Minyatür resmin bir özelliği olarak kayalar pembe, mavi, sarı ve turuncu gibi gerçeği ile çok örtüşmeyen renklere boyanmış ve bunların bazıları insan bazıları ise hayvan başı şeklinde bir görünüme sahiptir. Resmin şekil boyutunu oluşturan en etkin formlar insan, yaratık ve bitkisel unsurlardır. Resim sağ ve sol tarafında dizilen insan ve dev veyahut farklı yaratık görünümüyle ikiye ayrılmaktadır. Sol tarafta atların üzerinde yer alan insanlar ve onların karşısında ise kademeli olarak üst üste sıralı bir şekilde dizili olarak verilen yaratıklar yer almaktadır. Mitolojik bir yapıya sahip olan bu yaratıklar Siyah Kalem’in “Demonlar”ı ile ne kadar benzerlik gösteriyorsa Antik Yunan, Roma, Aztek ya da Maya medeniyetlerine ait mitolojik yaratıklarla da o kadar benzeşmektedir.

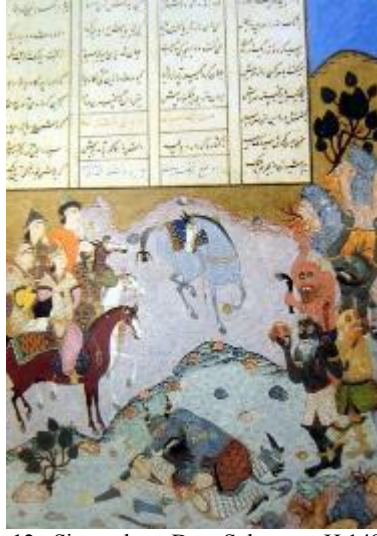

Resim 11. Rüsdem ve Akdev, Şehname, H. 1491, 96 r.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 12. Siyamek ve Dev, Şehname, H.1488, 18v.

Nizami'nin Hamsesi: Minyatür yazmaları içerisinde mitolojik konuları ele alan eserlerden bir diğeri de Hizami'nin Hamsesi'dir. "Eser Mahzan Al-Asrar, Husrav u Şirin, Layli u Macnün, Haft Paykar ve İskandar-nama adlı beş mesneviden oluşmaktadır. Eserin ilk yazmasının tam olarak ne zaman kaleme alındığı net olmasa da yazarının XIII. yüzyılın başlarında öldüğü ve eserin Osmanlı döneminde yazılan birçok yazma esere kaynaklık ettiği bilinmektedir" (Bilgen, 1991: 15-17). Toplam 5 minyatürü içeren eserde, özellikle Hazreti Peygamberin miracını tasvir eden sahne en önemli gerçeküstü olaylardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Minyatürde, Peygamber yaldızlı, yuvarlak bir madalyondan bir nur halesi ile temsil edilirken önünde ona rehberlik eden, yönü öne doğru; ancak başı peygambere çevrili ve elinde siyah bir bayrak tutan melek figürü görülmektedir (Resim 13). Resmin üst ve altında yaldızdan Çin bulutu motifinin gerisindeki beşer melek başı da semavi alemi ifade eder. Böylece genellikle Burak üzerinde gösterilen peygamberin şekilsiz, sadece nur halesi halinde bir tasvirine rastlanması Miraç ikonografyası yönünden ilginç bir yorumdur. Mahanı meleklerle birlikte tasvir eden sahnede (Resim 14) figürlerdeki zarafet ve özellikle kadın figürlerinin inceliği, renklilik etkisi görülür. Sade gösterilmiş üstü kuşbakışı çiçek öbekleriye süslü tepe, alevli bulut ise yine aynı devrin özelliklerini gösterir (İnal, 1995: 138-153).

Resim 13. Miraç, Nizami'nin Hamse'si, TKSM, H. 774, 4v.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

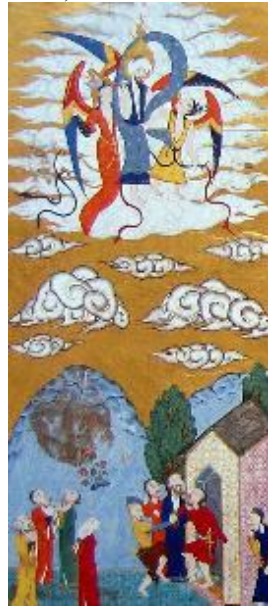

Resim 14. Mahan Melekleri, Nizami'nin Hamse'si, H. 753, 181 v.

Zübdetü't- Tevarih: 1583 yılında Seyyid Lokman tarafından kaleme alınan, bir İslam tarihi niteliği taşıyan ve Osmanlı tasvir sanatında peygamberler tarihiyle ilgili minyatürlerin görüldüğü ilk eser olan Zübdetü't- Tevarih, kelime anlamı olarak “Tarihlerin Özü” anlamına gelmektedir. Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki nüshadan başka iki minyatürlü kopyası daha bulunan eserde, peygamberler ve mucizeleri Nakkaş Osman ve ekibi tarafından yaratılmış özgün tasarımlı tasvirlerle canlandırılmıştır.

“İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde cennet, ceennem, kainatın ve dünyanın yaratılmasının tasvir edilmesinin ardından, Hz. Adem ve Havva'dan başlayarak Tevrat ve Kuran'da da geçen peygamberlerin öyküleri, Hz. Muhammed'in hayatı, İslam tarihinin ana hatları, Gazneli, Selçuklu ve Timurlu dönemlerinin önemli olayları anlatılır. 42 ayrı peygamber öyküsü yer almaktadır. İkinci bölümse Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Osman Gazi'den III. Murad'a kadar hüküm sürmüş on iki Osmanlı padişahıyla ilgili olaylar anlatılır” (Mahir, 2005: 101).

Resim 15. İki Melek Hz. İsa'yı göğe uçururken, Zübdetü't- Tevarih, (TİEM, 1973).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

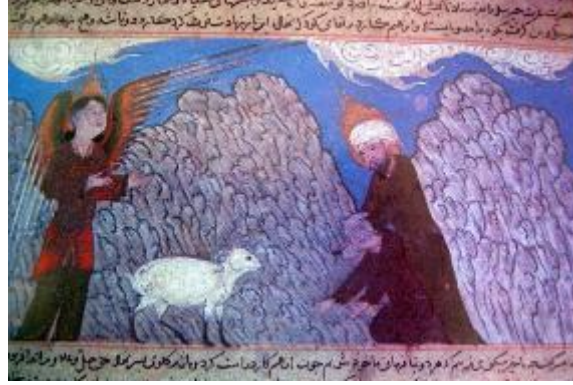
Eserde evrenin katmanlarını gösteren bazı minyatür resimleri görülmektedir. Evrenin gizemli yapısının, kişilerin kafasındaki soru işaretlerinin çözüme kavuşturulması ile birlikte, araştırılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken de dünyanın konumu ve diğer gezegenlerle ilişkisi de ortaya konulmuştur. Renklerle ayrılmış, her birinin üzerinde ilgili gezegenlerin kişileştirilmiş resimleri bulunan ilk yedi gök görüntüleri de resmedilmiştir. Bunlar dünyaya yakınlığına göre şöyle sıralanmışlardır: Felek-i Kamer, Felek-i Utarid, Felek-i Zühre, Felek-i Şems, Felek-i Mirrih, Felek-i Müşteri, Felek-i Zuhal (And, 2012: 79).

Cami el-Tevarih: Tamamlanıp 1306-7'de Sultan Olcaytu'ya sunulan eserde uygulanan minyatürler, Uzak Doğu, Çin resim üsluplarının Selçukluların Yakın Doğu resim üslubu ile tam olarak bağdaşmasını, sentezini gösteriyor ve bir takım kompozisyon ve resim prensiplerini İslam minyatürlerine sokuyordu. Yazarı İlhanlı veziri ve tarihçi Reşideddin Fazlullāh (1247–1318) musevi asıllı hekim, yazar, tarihçi ve İlhanlıların Farslı bir veziridir. Eser, dört farklı ana bölümden oluşur; dört ana bölümden oluşur. En kapsamlı olan birinci bölümü Moğol ve Türk boylarının tarihi, soy ağaçları ve destanlarını anlatır. Eserin ikinci bölümü Avrasya'daki Moğol olmayan ırkları, Adem ve oğullarını, Pers hükümdarlarını, Hz. Muhammed ve Halifeleri, Türkler, Çinliler, Yahudiler, Frenkler ve Hititler gibi konuları içerir. Aynı zamanda İslami hanedanlıklar (Gazneliler, Harzemşahlar vb.) ele alınmıştır. Üçüncü bölüm: Shu'ab-i panjganah (MS 2937) ismindeki Arap, Yahudi, Moğol, Frenk, ve Çinlilerin soyağacı içerikli el yazması kitabı İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmakta ve şimdiye kadar hiç yayınlanmamıştır. Dördüncü bölüm: Suwar al-akalim, bir coğrafi incelemedir. Maalesef, o bilinen el yazması günümüze kadar ulaşmamıştır. Londra ve İstanbul yazmalarında bu yeni üslubun daha keskin bir şekilde yerleştiği görülmektedir. Özellikle Edinburg nüshasının Arapça orijinali olması çok güçlü bir ihtimaldir (İnal, 1995: 87). Bu nüshanın en önemli özelliklerinden birisi Burak'ın en erken resimli betiminin bu eserde yer almasıdır. Kur'an'ın 17. Süresi'nde Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e bir gece gezisi yaptığı anlatılır ama hangi hayvanın sırtında olduğu belirtilmez. Hz. Muhammed'e ilişkin en eski biyografi olan İbn İshak'ın (ölm. 768 dolay) eserinde, bu hayvanın eşek ile katır arası bir hayvan olduğu belirtilir. Ondan insan yüzlü bir yaratık olarak ise ilkin tarihçi Abd el-Malik el-Talibi (ölm. 1035) söz eder. Burak'tan "göksel at" olarak söz edilir ve at bedenli, başı ya da yüzü insan şeklinde, tavus kuşunu andırır kuyruklu ya da kanatlı olarak betimlenir. Burada Burak", bir "kentaür" (atadam) görünümündedir. Bu binek hayvan, kollarıyla birlikte bir dişinin bedeninin üst kısmına sahiptir; kuyruğunun ucunda, başında taç bulunan ikinci bir dişi figür yer alır. Ve elinde kalkan ve kılıç vardır. Bu ikonografi biriciktir ve benzerine rastlanmamıştır. (Tez, 2008: 37-38). Eserin Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan nüshalarında yer alan minyatürler toplam 195 tane olup, ilk üç minyatür İlhanlı dönemine ait ve geri kalanlar ise daha sonradan yapılmıştır. Buradaki minyatürlerde hem İlhanlı hem de Timurlu dönemi minyatürlerinin üslupları görülmektedir. Buradaki minyatürlerde, savaş sahneleri çok defa birkaç figürden ibaret ve donuk tasvir edilmiş olup, aynı zamanda Nuh'un Gemisi, İbrahim'in İsmail'i Kurbanını ve Yakub'u oğulları arasında tasvir eden görüntüler resmedilmiştir. Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan ve tarihi belli olmayan bu nüsha, gerek işçiliğinin kalitesi, gerekse altın yaldızın geniş ölçüde kullanılması bakımından çok kaliteli bir minyatür üslubu gösterir ve Cami el- Tevarih'in birinci cildi olan Moğol tarihini kapsar. Yine tarihsiz olan ve Paris nüshası ile üslup açısından büyük bir benzerlik gösteren Bengal Asiatic Society'deki minyatürler, Moğol hakanlarının tahta çıkma merasimlerini cenaze törenlerini, savaşlarını ve kurultaylarını tasvir eder (İnal, 1995: 118).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Resim 16. İsmail'in kurban edilmesi, Cami el-Tevarih, TKSM, H. 1653, 35v.

Şecaatname: Asafî tarafından 16. yüzyılın son çeyreğinde yazılan eser, Sultan III. Murad dönemine tekabül etmekte, 1578-1590 Osmanlı-İran savaşları döneminin tarihi olayları ve şark meseleleri hakkında bilgi vermektedir. 6982 beyitten oluşan mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir eserdir. Eser Kafkasya fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa'nın bu coğrafyadaki fetihlerini konu edinir. Eserin gazavatnameler içerisinde ayrı bir yeri vardır. Asafî, eserini hamisinin sarayında duyup işittikleri ile değil bizzat tanık olduğu olayları kaleme alarak oluşturmuştur (Eroğlu, 2007: 4). Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eser klasik mesnevi kurgusu hususiyetlerine yakınlık göstermekle birlikte kendine has birtakım farklılıklar da içermektedir (Eroğlu, 2007: 26). Doğu'nun sert coğrafyasında yaklaşık sekiz yıllık bir zaman diliminde yaşanan olayları, farklı uluslara ait geleneksel yaşamdan kesitleri, halkın yaşam tarzını, mimarisini, yönetici ve komutanlarını, önemli kentlerini konu alan eserde anlatılan olaylar çağdaş yazarları da etkiler. Eserin metin kısmı tarihçilere kaynaklık ederken yer alan 77 minyatür de sanat tarihçilerinin araştırmalarına kaynaklık etmiş, birçok konunun aydınlatılmasına kaynaklık etmiştir. Eser, İstanbul Üniversitesi El Yazma Eserler Kütüphanesi TY.6043 No.'da bulunmaktadır. Resimler konusunda ilk yorumları yapan Mehmed Arif, aynı zamanda resimlerdeki İran etkisinden söz eden ilk araştırmacıdır. Bazı resimlerin İran resim sanatının özelliklerini yansıttığını söyleyen araştırmacılar, Şecâatnâme konuları arasında yer alan mimari yapıların ve farklı ulusların giyim-kuşam biçimlerinde gerçekçi bir üslubun etkisinden söz ederler (Kaya, G., 2006: 4).

Resim 17. İki deve bir buz adası üstünde sürüklenirken çevrelerinde deniz canavarları görünür, Şecaatname, (İÜK, T 6043).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Sonuç

Mitolojiler, toplumların kültürleri, yaşanmışlıkları, inanç sistemleri, dünyayı algılama biçimleri ve benzeri birçok unsurları hakkında önemli bilgiler veren tarihi vesikalardır. Bu vesikalar, gerek yazılı gerekse sözlü gelenekten gelen bir yapılanma göstermektedir. Tarihin hiçbir dönemi yoktur ki, mitolojik unsurlar toplumun düşünce biçimi içerisinde yer almasın ve o toplumun şekillenmesine katkı sağlamasın. Çağlar ne kadar değişirse değişsin, teknolojiler ne kadar gelişirse gelişsin insanoğlunun mitoloji ile bağlantısı hiçbir zaman kopmamıştır. İlkçağlarda nasıl toplumlar kendi çevresel faktörlerine göre mitolojiler ortaya koymuşlarsa; 21. yüzyılda da aynı şekilde ortaya çıkarılmış ya da var olan mitolojilerin çağa uygun bir şekilde yorumlandığı mitolojik örnekleri görmek mümkündür. Türk toplumu da bu mitolojik unsurları tarihi süreç içerisinde ortaya koymuş, birçok olayı bu bakış açısıyla ele almış ve zengin bir mitolojik serüven bir o kadar da zengin kültürel bir alt yapı oluşturmuştur. Bunların en güzel yansımalarını ise sanat eserlerinde görmekteyiz. Bir toplumun mitolojisi hakkında bilgi edinilmek istediğinde eldeki en önemli kaynaklar o toplumun destanları, edebi eserleri ve tabii ki resim sanatıdır. Dünya sanat tarihi sanatın her türünün daima efsanelerden ve mitolojilerden beslendiğini ortaya koymuştur. Yunan ya da Roma mitolojilerine ait en önemli bilgileri bu dönemlerde üretilen heykeller, duvar resimleri, dokumalar ve vitraylarda görmek mümkündür. Hatta şu bile çok net bir şekilde söylenebilir ki batı mitolojisini araştırmacılar batı resim sanatını analiz ederek ortaya çıkarmışlardır.

Türk mitolojisinin de en önemli kaynakları yine Türk resim sanatının içerisinde yer almaktadır. Resim sanatı incelendiğinde zengin Türk mitolojisine ait birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Böyle bir incelemeye gidildiğinde ise kuşkusuz öncelikle çağdaş Türk resim sanatının öncülü olan minyatür yazmaları öne plana çıkmaktadır. Elbette minyatür yazmalarından çok önceki dönemlere ait dokuma ve süsleme elemanlarında benzer unsurlara çok sık rastlanılmış olursa da en önemli örneklerini minyatür yazmaları oluşturmaktadır. Çünkü bu yazmalarda ağırlıklı olarak dinsel konular ele alınırken, bu konular içerisinde de çoğunlukla yaşanan mitolojik/gerçeküstü olaylar önemsenmiştir. Osmanlı batılılaşmasının başladığı 18. yüzyıla kadar geçen süreçte ele alınan minyatürler incelendiğinde görülmüştür ki; Türk mitolojisi, Orta Asya'dan getirmiş olduğu inanç sistemlerini, düşünce biçimlerini bir taraftan zengin Anadolu uygarlıklarına ait kültürel unsurlarla kaynaştırmış, diğer taraftan da İslamiyetin getirmiş olduğu inanç unsurlarıyla birleştirerek zengin bir tarihsel yapı oluşturmuştur. Orta Asya Türk kültürü içerisinde yer alan bir olay İslami unsurlarla kaynaştırılmış ve bu kaynaştırma neticesinde bir senteze gidilmiştir. Olaylar arasındaki benzerlikler böyle bir kültürel bağlantının önemli ipuçlarını vermektedir. Hal böyle olunca bu tarihsel geçmişin vesikaları olarak değerlendirilen minyatürlerin değeri de bir o kadar artmaktadır.

Türk kültürü içerisinde yer alan bu zengin mitolojik geçmiş, batılılaşma sonrası yaşanan gelişmeleri de etkileyerek bir taraftan sanatın her alanında kendine yer bulmuşken, diğer taraftan da düşünce dünyasının şekillenmesine kaynaklık etmiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilanıyla sanat alanında yaşanan gelişmelerin neticesinde bu ilgi iyice artmıştır. Ancak bu ilgi artışında Türk mitolojisine ait unsurların hak ettiği yerde olduğunu söylemekte de çok doğru bir değerlendirme değildir. Yeni yetişen kuşağın bu zengin değerler hakkında bilgi sahibi olmasının önemini çok iyi anlaşılması ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle konunun eğitim sistemi içerisindeki yeri konusunda ciddi adımlar atılması gerekmektedir. Eğitim öğretimin her kademesinde konu ile ilgili çalışmalar ortaya konulmalı, öğrencilerin ilgileri güçlendirilmelidir. En azından tarih derslerinin müfredat programları oluşturulurken konunun dikkate alınması gerekir. Özellikle sanatın her alanında çalışma yapan sanatçılara çok önemli bir görev düşmektedir. Gerek edebi alanda gerekse plastik sanatlar alanında sanatçıların konuya duyarlılıklarının artırılması gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada Türk mitolojisinin çok zengin bir tarihsel geçmişe sahip olduğundan hareketle bu tarihsel geçmişin en önemli vesikaları olan minyatür yazmalarının önemi hatırlatılmaya çalışılmıştır. Bu yazmaların ve içerilerinde yer alan görsellerin daha fazla gün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

yüzüne çıkarılması ve bilim camiasına tanıtılması zengin Türk kültür tarihinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSEL, Malik (2011). *Sanat ve Folklor*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- AKSOY, Erol (2014). “Kurtlar Vadisi- Destan İlişkisi Üzerine/ Upon the Valley of the Wolves- Epic Relationship”, *TURKISH STUDIES- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (İsmail Yıldırım Armağanı), Volume 9/6, Spring 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6691>, p. 65-75.
- AND, Metin (2002). *Osmanlı Tasvir Sanatları: I Minyatür*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- AND, Metin (2012). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, İstanbul: YKY.
- BİLGİN, Abdüsselam (1991). Nizami'nin Hamsesindeki Eğitici ve Öğretici Nitelikteki Öğütler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1 Cilt: 35, 015-034.
- BORATAV, Pertev (2000). *Naili Halk Edebiyatı Dersleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- ÇİFTÇİ, Köksal (2008). *Tek Tanrılı Dinlerde Resim ve Heykel Sorunu*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- DERİN, Serkan (2014). “Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İnancının İzleri/ Traces of Turkish Religious Belief in the Göktürk Inscriptions”, *TURKISH STUDIES- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu Armağanı), Volume 9/9, Summer 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7236>, p. 465-474.
- DEVECİ, Abdurrahman (2013). “Türk Mitolojisinin Görsel Sanatlarımızdaki Yeri Nerede?/ Where is Place of Turkish Mythology in Our Visual Arts?”, *TURKISH STUDIES- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), Volume 8/13, Fall 2013, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5818>, p. 795-810.
- ECZACIBAŞI SANAT ANSİKLOPEDİSİ-2 (1997). İstanbul: Yem Yayın Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- EROĞLU, Süleyman (2007). *Asafi'nin Secaatnamesi (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa.
- İNAL, Güner (1995). *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- KAPLAN, Necla (2011). Osmanlı Resim Sanatında Cehennem Tasvirleri, *Mukaddime Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4.
- KAYA, Gönül (2006). *Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Asafi Paşa'nın Secaatnamesi'si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

- KAYA, Muharrem (2001). Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri, *Folklor/Edebiyat*, Sayı: 25/1, s. 199-218.
- KAYA, Muharrem (2006). Ergenekon Destanı'ndan Yararlanan Eserler Üzerine Bir Değerlendirme, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, s.105-123.
- MAHİR, Banu (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- OĞUZ, Öcal (2010). Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek-Tipleştirme Öyküsü, *Millî Folklor*, Yıl 22, Say: 85, s.36-45.
- TANINDI, Zeren (1984). *Siyer-i Nebi, İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TANINDI, Zeren (1996). *Türk Minyatür Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TEZ, Zeki (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi*, İstanbul: Doruk Yayınları.
- YAMAN, Bahattin (2002). *Osmanlı Resim Sanatında Kıyâmet Alâmetleri; Tercüme-i Cifrû'l – Câmi ve Tasvirli Nüshaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAMAN, Bahattin (2007). Ahvâl-i Kıyâmet Yazmaları Resimlerinde Kıyâmet Sonrası Hayat, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı:2, s. 217-234.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

GÖĞEBAKAN, Y., Mitolojik Unsurların 18. Yüzyıl Öncesi Türk Resim Sanatı İçerisindeki Yeri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 367-388, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7745>, ANKARA-TURKEY